

Stručni rad
Primljen: 07.07.2014.

UDK: 351.711

UPRAVLJANJE DRŽAVOM U DOBA GLOBALIZACIJE

Mr. sc. Elvis Fejzić
Fakultet političkih nauka
Univerziteta u Sarajevu
fejzice@fpn.unsa.ba

Sažetak

Proces globalizacije doveo je do *multidimenzionalne međuzavisnosti* u svijetu. Taj proces ide *odozgo prema dole*, odnosno razumije se kao uspostavljanje jedinstvenog globalnog sistema koji ostavlja trag u cijelom svijetu. Bolje rečeno, globalizacija producira *sveopću homogenizaciju* zato što društvene, kulturne, ekonomske i političke raznolikosti nestaju u svijetu. Globalizacija podrazumijeva i *ne-svjetsku državu*, odnosno, svjetsko društvo *bez svjetske države* i *bez svjetske vlade*. Uzroci *kreiranja međuzavisnog svijeta* su višestruki i različiti. Navodi se da je jedan od tih uzroka *smanjena sposobnost nacionalne države* da na svrsishodan način organizira ekonomski i politički život što, u pravilu, dovodi do spuštanja *moći* na niži, ali i do podizanja na viši politički nivo. Dakle, globalizaciju obavezno prati – važno je to akcentirati – proces *lokalizacije*, odnosno *glokalizacije*. Proces upravljanja državom u doba globalizacije, ustvari, ima *policentrični karakter*.

Ključne riječi: država, globalizacija, neoliberalizam, multinacionalne korporacije, glokalizacija, politička homogenizacija, ekonomski imperijalizam, kulturna unifikacija.

Uvodne akcentacije

Upravljanje državom u doba globalizacije markirano je složenim i kompliciranim sistemom političkog odlučivanja. Država je izgubila poziciju *suverenog aktera* u kreiranju i donošenju politika. *Nedržavne*

i *nepolitičke organizacije* imaju sve veći uticaj na proces upravljanja državom. Uz to, u doba globalizacije donošenje odluka u državi sve više je *decentralizirano*, odnosno permanentno i kontinuirano se prenosi na *niže nivoe* državne vlasti. Preciznije rečeno, *klasični etatistički koncept* političkog upravljanja uveliko je prevladan, a sveukupni *suverenitet* države značajno je reduciran. *Etatistički model* upravljanja državom, ustvari, nadomješten je *višedimenzionalnim modelom* političkog upravljanja. Štaviše, osim *upravljanja na nivou države*, u pravilu, moguće je govoriti o *upravljanju ispod nivoa nacionalne države* – u nadležnosti je lokalnih, provincijskih, pokrajinskih, kantonalnih i regionalnih vlasti ili, pak, političkih i nepolitičkih subjekata – i *upravljanju iznad nivoa nacionalne države* – u kojem, zapravo, participiraju regionalni i planetarni akteri u politici. Ipak, suverenitet države i državne vlasti u najvećoj mjeri reduciraju *planetarne političke organizacije* i *akteri kapitala*. Prema tome, višedimenzionalno upravljanje državom, u osnovi, presudno određuje *proces globalizacije, politika neoliberalizma* te, uz to, *politika korporacijskog imperijalizma*.

Šta podrazumijevamo, zapravo, pod globalizacijom? *Globalizacija* je pojam koji se odnosi na različite procese, a, uz to, predstavlja posebnu politiku i ideologiju. Izražen interes za istraživanjem fenomena globalizacije javlja se početkom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. U osnovi, globalizacija nije jedinstven i sinhroniziran proces, već predstavlja skup različitih procesa koji se često prožimaju i međusobno su uslovljeni. Globalizacija je producirala *višedimenzionalnu međuzavisnost* u svijetu. Zbog toga su njene *posljedice* nesagledive, a njen *efekti* imaju planetarni karakter. To je proces koji ide *odozgo prema dole*, odnosno razumije se kao uspostavljanje *jedinstvenog globalnog sistema*. S tim u vezi, njena logika je suprotstavljena *izvornim načelima demokratije*. No, globalizacija ne korespondira, zapravo, ni sa *politikom egalitarizma*. Ona ima, u osnovi, *antidemokratski* i *antiegalitarni karakter*. Imajući navedeno u vidu, treba apostrofirati da globalizacija stvara dalekosežne i štetne *posljedice* zato što je zasnovana je na *ideji planetarne unifikacije* i *homogenizacije* ili, bolje rečeno, zbog toga što eliminiira društvene, kulturne, ekonomske i političke *raznolikosti* u svijetu. *Globalizacijski svjetonazor* je, u pravilu, kompatibilan sa idejom *postdemokratije*.

Međutim, bitno je naglasiti da je globalizacija inspirirana i utemeljena na *neoliberalnoj dogmatici*. *Neoliberalizam* predstavlja, ustvari, neokonzervativno političko učenje – zasnovano je na idealima *klasične političke ekonomije* – koje je posvećeno *tržišnom individualizmu* i *minimalnoj ulozi države u ekonomiji*. Osnivačima neoliberalizma smatraju se ekonomisti *Fridrih fon Hajek* i *Milton Fridman* te, uz to, filozof *Robert Nozik*. Čikaška škola ekonomije markirana je u *akademsom miljeu* kao glavni protagonista *neoliberalnog učenja*. Neoliberalizam je, ustvari, bio zamjena za *kejnzijansku demokratiju* koju je Fridman smatrao neefikasnom i neproduktivnom. Naime, *politika kejnzijanzma* je do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća ostvarila značajan progres, a promovirala je, uzimimo, efikasnu *politiku socijalne zaštite* i *državno upravljanje ekonomijom*. Ekonomski teoretičar Džon Majnard Kejnz – glavni protagonista *intervencionističke politike* na kojoj je zasnovan moderni liberalizam – predlagao je, recimo, *demokratskim vladama* da u periodu visoke nezaposlenosti izvrše *reflaciju ekonomije* kroz povećanje javnih troškova ili, pak, putem reduciranja poreza. No, *neoliberalni svjetonazor* se u potpunosti razlikuje od *kejnzijanske vizije politike*. On se, u osnovi, temelji na načelima *državne deregulacije* i *privatizacije*, *slobodnog tržišta* i *reducirane javne potrošnje*. Zbog toga se nerijetko neoliberalna politika označava kao *politika tržišnog fundamentalizma* koja sakralizira vrijednost slobodnog tržišta, pri čemu zanemaruje njegove štetne posljedice.

Višedimenzionalni model političkog upravljanja utemeljen je na politici *neoliberalnog* ili, pak, *korporacijskog korporativizma*. Ovaj model korporativizma radikalno je inovirao *milje političkog*. Zasnovan je na *paktu države* i *aktera kapitala* – u prvom redu, *multinacionalnih korporacija* – u donošenju političkih odluka. Štaviše, apologira intenciju predstavnika kapitala da *uzurpiraju sferu državne vlasti*. S tim u vezi, u diskursu *ideologije korporacijskog korporativizma* akcentira se da reprezentanti kapitala – iako nemaju demokratski legitimitet – i država trebaju *partnerski* regulirati politički proces, predlagati i donositi zakone te provoditi usvojene politike. *Akteri kapitala* ili, bolje rečeno, međunarodne finansijske institucije, gigantske komercijalne banke i multinacionalne korporacije ne posjeduju *demokratsku legitimaciju* za kreiranje javnih politika zato što, recimo, ne podliježu *izbornoj demokratskoj proceduri*, nisu direktno odgovorni

javnosti za svoje postupke te zbog toga što se, uzmimo, ne ponašaju u skladu sa zahtjevima *ideje općeg dobra*, odnosno uglavnom su skoncentrirani na uske partikularne interese. Prema tome, *teorija korporacijskog korporativizma* uveliko je suprotstavljena *konstitucijskim načelima* liberalno-demokratskih režima vlasti. Državu koja je zasnovana na *doktrini korporacijskog korporativizma*, u pravilu, označavamo kao *neoliberalnu* ili, pak, *korporacijsku državu*. Takva država je, zapravo, distancirana od *etatističkog koncepta upravljanja* ili, preciznije rečeno, privržen je *policentričnom modelu upravljanja državom*. Donošenje političkih odluka u Evropskoj uniji, na primjer, ima atribucije *policentričnog upravljanja*, odnosno u procesu političkog odlučivanja participiraju i *državni*, ali i *nedržavni* akteri. S tim u vezi, treba apostrofirati da *predstavници kapitala* imaju privilegiran status u *evropskim institucijama*, zbog čega su, uzmimo, njihovi *interesi* adekvatno reprezentirani.

Globalizacija i neoliberalizam: država u okovima kapitala

Globalizaciju markira stvaranje složene *mreže međuzavisnosti* – u različitim društvenim sferama – zbog čega, recimo, na našu egzistenciju sve više utiču odluke i događaji koji se odigravaju daleko od nas. U doba globalizacije redefinirani su *tradicionalni odnosi* u politici, odnosno zapostavljen, minimiziran i marginaliziran je dotadašnji model političkog upravljanja – u kojem je država imala neprikosnovenu i nenadomjestivu ulogu. Preciznije rečeno, *etatistički koncept političke vladavine* transformiran je u *policentrični model upravljanja državom*. Politički teoretičar Jan Art Šolte, uzmimo, tvrdi da je *etatistički način upravljanja* „... dosegao svoj vrhunac u periodu od sredine devetnaestog do sredine dvadesetog vijeka.“ (Šolte, 2009: 188) Njemački mislilac Ulrich Beck smatra, recimo, da globalizacija podrazumijeva *ne-svjetsku državu*, odnosno svjetsko društvo *bez svjetske države* i *bez svjetske vlade*. U njegovom razumijevanju *svjetsko društvo bez svjetske države* uključuje „... društvo koje *nije politički organizirano*, u kojem nastaju šanse za djelovanje i moć za demokratski nelegitimirane transnacionalne aktere. To znači da se otvara novi transnacionalni prostor moralnog i subpolitičkog, kao što se to događa primjerice u potrošačkim bojkotima, ali i u pitanjima transkulturalne komunikacije i kritike.“ (Beck, 2003: 64) Imajući to u

vidu, ističe se da postoje dvije vrste globalnih društava „... s jedne strane *društvo država* u kojemu su pravila diplomacije i nacionalne moći i dalje ključne varijable; i *svijet transnacionalne subpolitike*, u kojoj se kreću tako različiti akteri kao multinacionalni koncerni, Greenpeace, Amnesty International, ali i Svjetska banka, NATO, Europska unija, itd.“ (Beck, 2003: 86) Prema tome, u doba globalizacije pristup donošenju političkih odluka ostvarili su brojni *politički* i *nepolitički akteri*, a proces političkog odlučivanja, u osnovi, poprimio je *višerazinski karakter*.

Uzroci stvaranja *međuzavisnog svijeta* su višestruki i diferentni. Navodi se, na primjer, da je jedan od tih uzroka *smanjena sposobnost nacionalne države* da na svrsishodan način organizira ekonomski i politički život što, uzmimo, dovodi „... do spuštanja moći na niži nivo, kako i podizanja na viši.“ (Hejvud, 2004: 268, 269) Stoga, globalizacijske procese obično prate – važno je to akcentirati – prakse i politike *lokalizacije* i *regionalizacije*, odnosno govori se o procesu *glokalizacije* koji je, u pravilu, suprotstavljen globalizaciji. Politička moć je, dakle, u doba globalizacije disperzirana i podijeljena. Država više nije *apsolutni gospodar* javnih poslova. Ona sve više odlučuje u *kooperaciji* s akterima kapitala, političkim i nepolitičkim organizacijama o javnim politikama i državnim poslovima. Takvu državu označavamo, zapravo, kao *kooperativnu državu* zato što nije u stanju da autonomno upravlja svojim poslovima. U osnovi, postoje *različita shvatanja globalizacije*, a akcentirat ćemo samo ona što su u potpunosti reprezentativna i, uz to, etablirana u političkoj znanosti. S tim u vezi, mogu se identificirati *različite dimenzije globalizacije* kao što su, na primjer, *ekonomska*, *kulturološka* i *politička*.

Ekonomska dimenzija globalizacije implicira globalizaciju *proizvodnje* i *finansijskih transakcija*, odnosno ona je skoncentrirana na *poslovnu sferu*. Uz to, ona je direktno povezana i sa progresom u sektoru „... obrade podataka i informacione tehnologije, što obezbeđuje trenutni prenos informacija do najudaljenijih tačaka stvarajući uslove za formiranje transnacionalnog finansijskog sistema i jednostavnije funkcionisanje multinacionalnih korporacija. Globalna proizvodnja i mobilnost kapitala objedinjeni su kroz poslovanje multinacionalnih korporacija koje se obično smatraju nosiocima ekonomske globalizacije, s obzirom

da proizvodnja kompanije nije ograničena na zemlju u kojoj se nalazi njeno sedište, već uključuje brojne proizvodne lokacije u raznim zemljama na osnovu direktnih stranih investicija samog preduzeća.“ (Neš, 2006: 60, 61) U uvidu Kejta Neša, multinacionalne korporacije su akceptirale *postkolonijalnu podjelu rada*, dok, uzmimo, poslove uglavnom obavljaju iz razvijenih zemalja, koristeći, pri tome, jeftinu radnu snagu i resurse zemalja u razvoju. Nijedna nacionalna privreda više nije *autarhična* – ovo je jedan od najeklatantnijih pokazatelja ekonomske globalizacije – jer su sve one u određenoj mjeri integrirane u globalnu ekonomiju. Jednu od najizraženijih posljedica ekonomske globalizacije čini *ograničena sposobnost nacionalnih vlada* da upravljaju svojim ekonomijama te, uz to, nesposobnost da se suprotstave restrukturiranju koje je inspirirano *idejom slobodnog tržišta*. Politika *Vašingtonskog konsenzusa* potpomogla je proces ekonomske globalizacije jer su, zapravo, *Međunarodni monetarni fond (IMF)*, *Svjetska banka (IBRD)* i *Opći sporazum o carinama i trgovini (GATT)* – sredinom devedesetih godina dvadesetog stoljeća ovu organizaciju zamijenila je *Svjetska trgovinska organizacija (WTO)* – promijenili svoju politiku „... saglasno ideji o međunarodnom ekonomskom poretku, zasnovanom na slobodnom tržištu i njegovim principima.“ (Hejvud, 2004: 294) Dakle, uspon neoliberalizma – situiramo ga u osamdesete godine dvadesetog stoljeća – i aktivitet međunarodnih finansijskih institucija doprinijeli su etabliranju i jačanju ekonomske globalizacije.

Kulturološka dimenzija globalizacije, u osnovi, uključuje proces putem kojeg robe, informacije i slike – producirane u jednom dijelu svijeta – dopijevaju na *globalni ciklički put* koji teži eliminaciji *kulturnih diferencija* između nacija, regija i individua. Liberalizacija svjetskog tržišta, ustvari, duboko zadire u kulturu, identitet i životne stilove. Ekonomsku globalizaciju prate valovi kulturne transformacije koji neminovno vode produkciji *kulturnih simbola*. Prema *teoriji mekdonaldizacije* – koja se uzima, čak, kao alternativni naziv za kulturološku dimenziju globalizaciju – nastupila je *univerzalizacija* u miljeu unificiranja životnih stilova, kulturnih simbola i transnacionalnih oblika ponašanja. Naime, globalna *kulturna industrija* sve više vodi ka *konvergenciji* kulturnih simbola i životnih oblika. Međutim,

globalizacija nikad ne ide bez *lokalizacije*¹ – ovu tezu zastupa Roland Robertson – tako da je slika zatvorenih društava i njima odgovarajućih kulturnih prostora postala nezamisliva. Sa globalizacijom u sferi kulture ono što je kontradiktorno i proturječno postaje „... *moguće i stvarno*. ... globalizacija ne znači automatski jednostranu, jednodimenzionalnu globalizaciju... Upravo suprotno, pod vlašću `g-worda' svuda dolazi do *novog naglašavanja lokalnog*.“ (Beck, 2003: 111, 112) Također, govori se i o tome – što je motivirano ekonomskim razlozima – da globalizacija ne podrazumijeva samo „... de-lokalizaciju, već pretpostavlja i re-lokalizaciju... Upravo i baš `globalno' proizvodne tvrtke i one koje prodaju njihove proizvode moraju razviti *lokalne veze* i to tako što njihova proizvodnja kao prvo nastaje i stoji na lokalnim nogama, a kao drugo zato što i simboli koji se mogu globalno prodavati moraju biti `izvučeni' iz sirovina lokalnih kultura koji stoga ostaju i razvijaju se živo, eruptivno i dispartno. “Globalno” znači, prevedeno i prizemljeno, `na više mjesta istovremeno', dakle *translokalno*.“ (Beck, 2003: 112) S tim u vezi, Ulrich Beck konstatira – što je jedna od konsekvenci globalizacije u miljeu kulture – da nas *de-lokalizacija* i *re-lokalizacija* uvjeravaju da se *lokalne kulture* više ne mogu određivati i obnavljati izdvojeno od ostatka svijeta.

Politička dimenzija globalizacije prepoznaje se u rastućem značaju *međunarodnih organizacija* u politici. U takve organizacije, na primjer, ubrajamo *Ujedinjene nacije (UN)*, *Sjevernoatlantski savez (NATO)*, *Evropsku uniju (EU)*, *Svjetsku banku (IBRD)*, *Međunarodni monetarni fond (MMF/IMF)*, *Organizaciju za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD)* i *Svjetsku trgovinsku organizaciju (STO/WTO)*. *Nadnacionalne asocijacije* su u stanju da nacionalnim državama nametnu svoju volju te, recimo, tako ugroze njihov suverenitet. Imajući to u vidu, Esad Zgodić tvrdi da je *politička moć* nacionalne države da vlada „... logikom apsolutnog suvereniteta... sudbinom nacije koja je usidrena u megatendencije internacionalizacija, i transnacionalizacije života i ljudi i naroda umnogome... načeta i reducirana.“ (Zgodić, 1997: 374) Najvažnije međunarodne organizacije su – nakon sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća – promijenile svoju politiku, odnosno prihvatile su *neoliberalne principe*. Preciznije rečeno, u

¹ U tom smislu važno je apostrofirati da, uzimimo, korporacije Coca-Cola i Sony deskribiraju svoju poslovnu strategiju kao globalnu lokalizaciju.

neoliberalnoj epohi međunarodne organizacije, međunarodne finansijske institucije i multinacionalne korporacije imaju mogućnost da diskriminiraju i izopćavaju države i nacije tako što, na primjer, ne žele investirati u državama koje nisu akceptirale *neoliberalnu dogmatiku*. Tako je, recimo, *Međunarodni monetarni fond* stvorio *sistem kontrole* u kojem se „... norme ‘dobrog’ upravljanja gospodarstvom primjenjuju na nacionalnoj i komunalnoj razini. Neoliberalni režim predviđa globalno obavezne odluke protiv otpora pojedinih država. (Beck, 2004: 118, 119) Dakle, ekonomska i politička dimenzija globalizacije usko su povezane zato što *model neoliberalne države* preferira *državu natjecanja*, tj. *tržišnu državu* u kojoj politika slijedi logiku kapitala. Ipak, apostrofira se da *globalizacija u sferi politike* zbog njene privrženosti idejama *internacionalizma* i *svjetske vlade* zaostaje za ekonomskom i kulturološkom dimenzijom globalizacijom. Na kraju, treba naglasiti da je, u osnovi, ponekad teško diferencirati *različite dimenzije globalizacije* jer su međusobno uslovljene, prožete i isprepletene. No, to ne umanjuje značaj globalizacije. U politologiji, uzmimo, figurira mišljenje da su *sporovi oko globalizacije*, ustvari, zamijenili tradicionalnu *podjelu na ljevicu i desnicu* koja je zasnovana na *ideološkoj borbi između kapitalizma i socijalizma*.

Neoliberalna politička dogmatika – čini *ideološki temelj* globalizacije – prvobitno je testirana u čileanskoj autoritarnoj političkoj praksi – nakon svrgavanja s vlasti legalno izabranog predsjednika Salvadora Aljendea – a tek nakon toga primijenjena je – ali ne uz pomoć demokratskih procedura – u američkom i britanskom liberalno-demokratskom režimu.² Neoliberalnu fundamentalističku dogmatiku – smatra Naomi Klajn – moguće je praktično primijeniti u demokratskim društvima jedino uz pomoć *doktrine šoka*. Ekonomska politika koju pledira ova politička doktrina, ustvari, najviše pogoduje *ekonomijama najmoćnijih svjetskih država, međunarodnim i regionalnim finansijskim organizacijama* te, uz to, *multinacionalnim*

² *Neoliberalizam je tek osamdesetih godina dvadesetog stoljeća – nakon što je nekoliko decenija proveo u intelektualnoj divljini – našao svoju primjenu u političkom programu liberalno-demokratskih vlada „... Margaret Thatcher... i Ronalda Reagana... Konačno su pristigli političke vođe dovoljno hrabri da u stvarnome svijetu ostvare slobodna tržišta.“ (Klein, 2008: 26) Ova politička doktrina, dakle, nije odmah testirana u razvijenim liberalno-demokratskim režimima zato što je, u osnovi, postojao strah da bi mogla ugroziti njihovu političku stabilnost.*

korporacijama. Jedna od primarnih pretenzija neoliberalne politike je, uzmimo, da *reducira nadležnost državnog sektora* što je posebno došlo do izražaja „... tijekom presudnih 1980. i 1990. godina, nakon što se... poslije `trećeg vala` demokratizacije, niz bivših komunističkih zemalja, Latinska Amerika i Afrika počeo oslobađati autoritarne vladavine.“ (Fukuyama, 2005: 15, 16) Imajući to u vidu, *protivnici neoliberalne ekonomije* tvrde da se cjelokupan *proces globaliziranja svijeta* odvija pod mentorstvom neoliberalizma te da je, zapravo, globalizacija u funkciji recepcije *neoliberalnih principa*.

Glavni *protagonisti* neoliberalne politike – kao što su, recimo, međunarodne finansijske institucije, vlada Sjedinjenih Američkih Država i multinacionalne korporacije – imali su za cilj da kreiraju *skup mjera* koje će dovesti do smanjenog uplitanja države u sferu ekonomije. Novoformirani paket *neoliberalnih postulata* u znanstvenoj literaturi je, uzmimo, poznat kao *Vašingtonski konsenzus* – naziv mu je dao John Williamson. Politika *Vašingtonskog konsenzusa* implicira prakse unificiranja i prilagođavanja globalnoj ekonomskoj politici koja je kreirana „... pod utjecajem vlade SAD-a i sa zadanom ulogom međunarodnih institucija i organizacija u ostvarivanju postavljene koncepcije patentiranja političkog ekonomskog života svijeta (IMF, IBRD, IFC, WTO, NATO itd.). Moć globalnog uma sile u funkciji interesa moćnih država, korporacija, banaka i investicijskih tvrtki, ljudstvom institucija sile, jest suvremena stvarnost svijeta. Globalni um sile neoliberalizma postaje institucija koja vlada i simbolička moć kroz uključivu paradigmu procesa globalizacije, jer svijet misli na isključivoj paradigmi.“ (Kulić, 2004: 60, 61) Prema tome, politika utemeljena *Vašingtonskim konsenzusom* – nastala je, ustvari, nakon propasti *Breton-Vudskog sporazuma* – primarni je uslov, u osnovi, za širenje i jačanje globalizacije. Imajući u vidu da neoliberalna *žed i čežnja* za profitom ne poznaje *racionalna ograničenja* – ona nerijetko marginalizira i minimizira, recimo, *konstitucijske norme* liberalno-demokratske politike – neoliberalizam se može označiti i kao oblik *socijaldarvinizma* ili, pak, *tržišnog fundamentalizma*.

Uloga multinacionalnih korporacija u upravljanju državom

Kakva je, zapravo, uloga multinacionalnih korporacija u politici demokratskih država? Da li one participiraju u sistemu političkog upravljanja? S tim u vezi, teoretičar Joel Bakan tvrdi da se multinacionalna korporacija u autoritarnim, ali i u demokratskim režimima – markira ih *kvazimodovsko* neoliberalno naličje – ponaša poput *psihopatske osobe* koja je programirana „... za izrabljivanje drugih radi dobiti. To je njezin jedini opravdani cilj.“ (Bakan, 2006: 92) Prema tome, korporacijski ciljevi su obično dogmatski suprotstavljeni demokratskim ciljevima. U uvidu Šeldona Volina, multinacionalna korporacija se – uzimajući u obzir njenu, ne samo ekonomsku, već i političku ulogu – više ne opisuje isključivo preko ekonomskih mjerila kao što su „... prisutnost na tržištu i profitabilnost. Značenje ekonomije je prošireno i uključuje elemente eksploatacije koji su do sada bili `izvan` ostvarivanja profita. Kapitalizam se transformisao... postao je sistem koji usvaja političke karakteristike i kvalitete nove ustavne mešavine lišene demokratskog sadržaja. Nove ekonomije nastale u tehnološki naprednim društvima, pružaju ekvivalente za demokratske vrednosti participacije (masovna potrošnja), uključivanja (radna snaga) i vladavine masa (`potrošački suverenitet`)).“ (Volin, 2007: 741) Dakle, savremene korporacijske prakse – u njegovom razumijevanju – dovele su, recimo, do redefiniranja *izvornih atribucija* kapitalizma, odnosno on više ne predstavlja samo ekonomski sistem, već sada posjeduje i političke atribucije.

Uz to, Stuart Sim tvrdi da su velike svjetske korporacije uvjerene da imaju pravo – markira to kao *korporacijski fundamentalizam* – prakticirati politiku monopolizacije u globalnoj ekonomiji i dovoditi nacionalne vlade u podređen položaj. Štaviše, postoji mogućnost da u tom procesu „... nacionalna država postane zališna – što zagovornici takozvane `hiperglobalizacije` žele ostvariti što brže.“ (Sim, 2006: 120) Naime, u ovom uvidu se akcentira da moćne korporacije imaju namjeru da preuzmu *tradicionalne kompetencije* nacionalne države kako bi modelirale novi oblik države – označavamo ga kao *korporacijsku državu*. *Megakorporacije* su institucije koje, ustvari, posjeduju ogromnu ekonomsku i političku moć. One se ponašaju kao *partneri države* ili, bolje rečeno, nastoje da *uzurpiraju* dio sfere državne vlasti – čime bi dodatno uvećavale svoju sveukupnu

moć. Vladavina korporacija markira se, uzmimo, i kao *korporokratija*. (Pogledati u: Zgodić, 2009) Moć multinacionalnih korporacija znatno je uvećana zadnjih decenija – u doba neoliberalne globalizacije – kada one posjeduju ogromnu moć koja ima omogućava da reguliraju, kontroliraju i utiču na unutarnju i međunarodnu politiku.

Teoretičari Bennett i Oliver, također, smatraju da globalizacija doprinosi jačanju političkog uticaja multinacionalnih korporacija u svjetskoj politici. U njihovom uvidu, proces preuzimanja *javne sfere* od strane moćnih korporacija diferentno se ocjenjuje, tako da neki apologiraju ovaj proces – kao odgovor na nastajanje globalne zajednice – dok, uzmimo, drugi kritiziraju koncentraciju ekonomske moći u rukama elite koja ne odgovara nikome.³ Ipak, treba istaći da su multinacionalne korporacije najvažniji akteri neoliberalne globalizacije. Nastojeći da ostvare svoje bahate profilerske ciljeve one, zapravo, smišljeno napadaju na *autarkičnost nacionalne države* i njenu dogmatsku pretenziju da očuva vlastiti suverenitet. Štaviše, multinacionalne korporacije su u potpunosti akceptirale primarni ideal neoliberalne globalizacije, tj. *ideju globalnog tržišta* koja, u pravilu, korespondira s njihovim profilerskim ciljevima. U ostvarivanju profita – do kojeg često dolaze i putem nedozvoljenih praksi izrabljivanja, ucjena, prevara, kriminala, i sl. – mnoge korporacije ne respektiraju nikakve *moralne kriterije* niti su, pak, zainteresirane za protekciju *općeg dobra*. S tim u vezi, Joel Bakan ističe da većina multinacionalnih korporacija posjeduju *psihopatološka svojstva*. Korporacija je, ustvari, isključivo koncentrirana na „... vlastiti interes, nesposobna da osjeti zainteresiranost za druge, amoralna i bez savjesti...“ (Bakan, 2006: 172) Dakle, jedini opravdani cilj kojem teže multinacionalne korporacije je *profit*. S druge

³ *Godišnja lista najvećih korporacija Fortune 500 svrstava multinacionalne korporacije „... prema njihovom godišnjem prometu. Godine 1998. je promet svake od pet američkih, jedne europske i tri japanske korporacije premašio iznos od 100 milijardi USD. General Motors, najveća globalna korporacija ostvarila je diljem svijeta promet u iznosu preko 161 milijardu USD, pri čemu su samo 23 države svijeta iste godine imale BDP veći od ovog iznosa. Desetljećima su Sjedinjene Države dominirale svijetom multinacionalnih divova, no koncem 90-tih prvih deset uključuju jednog iz Europe i četiri iz Japana, a prvih dvadeset pet europskih, osam japanskih i preostalih sedam američkih korporacija.“ (Bennett, Oliver, 2004: 241) Ekonomska moć multinacionalnih korporacija, dakle, rapidno raste u odnosu na ekonomsku moć države.*

strane, njihova politika *korporativne društvene odgovornosti* – to je, ustvari, samo provjerena *marketinška strategija* – najčešće ima samo *promotivni karakter* ili, bolje rečeno, markirana je *političkim licemjerstvom*.

Kako bi ostvarile *profit* multinacionalne korporacije koriste se *ideološkom dogmatikom konzumerizma* koja je zasnovana na neoliberalnim načelima deregulacije, privatizacije i reducirane javne potrošnje. Bez implementacije akcentiranih neoliberalnih zahtijeva politika multinacionalnih korporacija – utemeljena na *konzumerističkim načelima* – ne bi bila tako efikasna. Pascal Bruckner u kritičko-emancipatorskom diskursu definira *konzumerizam* kao utopiju rasonode, navodeći, pri tome, da je „... istodobno genijalna i žalosna ideja da ljudi – budući da trguju ili kupuju, ne ratuju – odvrćaju svoje agresivne pobude na prostor supermarketa ili robne kuće, i da takva djelatnost odgovara Arapinu, Hindusu, Afrikancu i Kinezu – koji, zaokupljeni kupnjom ili prodajom, više nemaju vremena za provokaciju. Otrežnjena je to mudrost jer vidi mir na Zemlji u poopćivanju ujedno mehaničke i opetovane aktivnosti koja ne implicira nikakvo uzdizanje, a ljudski život svodi na puko trošenje i kupovanje. ... Pritom naša zapadna društva nisu sklona posjedovanju, nego gomilanju i uništavanju robe te njezinoj zamjeni kao načinu postojanja. ... Štoviše, konzumerizam je opća zabrana da se išta trajno posjeduje. ... U tom području naša krivnja nije to što želimo suviše, nego premalo. Pa ipak, ta utopija nije sigurna: ljudi mogu zavidjeti na tuđoj imovini, a zavist se može izroditi u neprijateljstvo. I premda kupljeni predmeti pobuđuju goleme užitke, oni su kratka vijeka, jednostavno zato što im se uporabom brzo istroši sadržaj. ... Konzumerizam je zato svojevrsna uravnilovka: bezazlen je ako je u ravnoteži s drugim strastima, a štetan čim se izrodi u način života da bi naposljetku diktirao naše ponašanje, našu vrijednost. Zamjenjujući velike civilizacije jednom sveprisutnošću McDonald`sa, Disneyja, Coca Cole, MTV-a, čovjeka pretvara u njuškavu i omalovaženu vrstu, jednaku na svim zemljopisnim širinama.“ (Bruckner, 2004: 42, 43) Konzumerizam kao politička i ekonomska doktrina je, stoga, u funkciji *korporacijske politike* koja isključivo preferira društvo izraženih nejednakosti. Dakle, korporokratija je nespojiva sa idejom egalitarizma.

Analitičari *netokratije* Bard i Soederqvist tvrde da *informacijskim društvom* – ono je u velikoj mjeri *društvo nejednakih* zato što samo određen broj

ljudi može pratiti *konzumeristički diktat* kupovine – u velikoj mjeri vladaju „... hijerarhijske moći. Ipak, one nisu ustrojene na tradicionalni način, od pojedinaca, tvrtki ili organizacija, nego od mreža. Na dnu te piramide moći nalazi se, opet, konzumatrijat, zarobljen u mreži eksploatacijske potrošnje u koju svatko ima pristup. Tu mrežu najniže razine odlikuje to što se njenom glavnom djelatnošću, potrošnjom, rukovodi s viših razina. Sustav potiče želje i potrebe pomoću reklama i osigurava dovoljne plaće kako bi se održala razina potrošnje koja odgovara netokraciji.“ (Bard, Soederqvist, 2003: 121, 122) Štaviše, spomenuti autori konzumerističko društvo markiraju kao *hiperkapitalizam* sveden na nivo *sedativa*. U našem uvidu, *hiperkapitalistički sistem* – neoliberalna realnost nas na to upućuje – može *sedativno* djelovati jedino na one koji imaju *kupovnu moć*. No, s druge strane, pitamo se ko će *sedativno* djelovati na one koji nemaju kupovnu moć? Uvjereni smo da to nije *korporacijska država* koja je zasnovana na neoliberalnoj dogmatici i tržišnom fundamentalizmu. S tim u vezi, Colin Crouch, uzmimo, tvrdi da *tržište ne može biti kategorički imperativ* jer ono nije cilj za sebe – kako to nastoji prikazati *konzumerizam* – već sredstvo pomoću kojeg treba da se ostvaruju opći društveni ciljevi.

Zaključna razmatranja: od neoliberalne globalizacije do neoliberalne države

Država koja je u punom kapacitetu prihvatila *neoliberalnu političku utakmicu* može se, ustvari, markirati kao *neoliberalna država*, ali ona se, također, može označiti i kao *korporacijska država* – zato što su multinacionalne korporacije *politički akteri* koji su akumulirali najviše *političke moći* u doba neoliberalne globalizacije. Prema tome, neoliberalna država je produkt neoliberalne globalizacije. Kritičari neoliberalne globalizacije smatraju – ponajprije zbog *simbiotske povezanosti* globalizacije i neoliberalizma koji je sklon izazivanju *nepredvidljivih monetarnih kriza* – da ona producira *rizik, nesigurnost i nestabilnost*. Imajući to u vidu, neoliberalnu državu moguće je označiti i kao *državu rizika*. U takvoj državi *multinacionalne korporacije i drugi akteri kapitala*, u osnovi, imaju najveći *politički uticaj*. Uz to, moguće je govoriti, štaviše, o *konturama neoliberalne države* – najbolje ih je skicirao politički sociolog Ulrich Beck – koja je, ustvari, nadomjestila *model stare nacionalne države* – preferirala je *politički*

intervencionizam i nije bila osjetljiva na *politiku deregulacije*. Neoliberalna država je, zapravo, *natjecateljska* i *tržišna* te, uz to, država u kojoj politika slijedi *logiku kapitala*, odnosno država koja funkcionira u skladu s *diktatom međunarodnih finansijskih institucija* – kao što je, na primjer, Međunarodni monetarni fond.

Neoliberalna država suprotstavljena je svjetonazoru *socijalne države* u političkoj teoriji, ali i političkoj praksi. U osnovi, postoji veliki kontrast između politike neoliberalne države – zasnovana je na dogmatici *tržišnog fundamentalizma* i *korporacijskog imperijalizma* – i ciljeva demokratske politike. Bolje rečeno, neoliberalna država nije utemeljena na *načelu egalitarizma* niti, pak, ima intenciju da to načelo implementira u političkoj praksi. Štaviše, ova država, ustvari, ne može ni postojati u uvjetima egalitarizma. Savremenoj liberalnoj državi nije neophodan *legitimitet naroda* zato što proces donošenja političkih odluka, uzmimo, svakako reguliraju *korporacijski moćnici*. Multinacionalne korporacije, u pravilu, sve učestalije kontroliraju i reguliraju *proces donošenja političkih odluka* u liberalno-demokratskim državama. Zbog toga su režimi savremenih demokratija *neegalitarni*, odnosno imaju *korporacijsko-plutokratske atribucije* koje bogatoj *manjini* omogućavaju da suvereno upravlja političkim procesom. To otvara prostor, recimo, za diskurs o *paradoksima demokratije*. Ipak, treba istaći da je korporacija – ako *sintetički* sagledamo efekte njenog javnog djelovanja – jedna od najvažnijih institucija u doba neoliberalne globalizacije. Preciznije rečeno, multinacionalne korporacije ubrajamo u red najvažnijih aktera *policentričnog upravljanja državom* koje je, zapravo, izmijenilo suštinu političkog upravljanja i donošenja političkih odluka u državnoj politici.

Literatura

1. Bakan, Joel (2006). *Korporacija: patološka težnja za profitom i moći*. Zagreb: Mirakul.
2. Bard, Alexander, Soderqvist, Jan (2003). *Netokracija: nova elita moći i život poslije kapitalizma*. Zagreb, Differo.
3. Beck, Ulrich (2003). Šta je globalizacija?: zablude globalizma – odgovori na globalizaciju. Zagreb: Vizura.
4. Beck, Ulrich (2004). *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetska politička ekonomija*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bennett, A. Leroy, Oliver, K. James (2003). *Međunarodne organizacije*. Zagreb: Politička kultura.
6. Bruckner, Pascal (1997). *Sjeta demokratije*. Sarajevo: Zid.
7. Bruckner, Pascal (2004). *Bijeda blagostanja: tržišna religija i njezini neprijatelji*. Zagreb: Algoritam.
8. Crouch, Colin (2007). *Postdemokracija: političke i poslovne elite u 21. stoljeću*. Zagreb: Izvori.
9. Fukuyama, Francis (2005). *Izgradnja države: vlade i svjetski poredak u 21. stoljeću*. Zagreb: Izvori.
10. Hejvud, Endrju (2004). *Politika*. Beograd: Clio.
11. Klein, Naomi (2008). *Doktrina šoka: uspon kapitalizma katastrofe*. Zagreb: V. B. Z.
12. Kulić, Slavko (2004). *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam: rat za dominaciju ili za bolji svijet*. Zagreb: Prometej.
13. Neš, Kejt (2006). *Savremena politička sociologija: globalizacija, politika i moć*. Beograd: Službeni glasnik.
14. Sim, Stuart (2006). *Svijet fundamentalizma: novo mračno doba dogme*. Zagreb: Planetopija
15. Šolte, Jan Art (2009). *Globalizacija: kritički uvod*. Podgorica: CID.

16. Volin, S. Šeldon (2007). *Politika i vizija*. Beograd: Filip Višnjić, Službeni glasnik.
17. Zgodić, Esad (1997). *Kult suvereniteta*. Sarajevo: DES.
18. Zgodić, Esad (2009). *Multiverzum vlasti: za novu kratologiju*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.